

TURKISTONDA JADIDCHILIK VA MILLIY UYG'ONISH DAVRI

*O'zbekiston Milliy universiteti
Ijtimoiy fanlar fakulteti 1-kurs talabasi
Mustafoyeva Sevinch Shirinul qizi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada milliy uyg'onish millatning o'zligini anglashi, jadidchilik harakatining paydo bo'lish sabablari, jadidchilikning maqsad va vazifalari, ma'rifatparvarchilik harakatining namoyondalari, milliy ziyolilarning jamiyatini yangilashga va isloh qilishga qaratilgan jadidchilik faoliyati yoritilgan. O'lkada yangi usul maktablari tarmog'ini kengaytirish, xalqning ijtimoiy-siyosiy va madaniy ongini yuksaltirish yo'li bilan demokratik davlat qurish g'oyalari, islohotlarni amalga oshirish va ro'yobga chiqarishdagi dolzarb masalalar. Bugungi kun yoshlari yaratilib berayotgan sharoitlardan oqilona foydalanish kerakligi va jamiyatda foydasi tegadigan, o'z o'rniga ega yoshlarni tarbiyalashda, jadidlar tarixi va adabiyotining o'рни.

Kalit so'zlar: jamiyat, ma'rifat, dramalar, nashriyot, renessans, maorif, absolyutizm, jadidchilik.

Kirish

Milliy uyg'onish, millatning o'zligini anglash jarayoni – Turkistonda jadidchilik va ma'rifatparvarlik g'oyalarining asosini tashkil qiladi. Milliy uyg'onish jarayonini tashkil qilishda jadidlarimizning o'рни katta hisoblanib, jamiyatda insonlarning o'z o'rnini topishi va har tomonlama ayniqsa, siyosiy va madaniy sohada kamol topishida ularning hissalarini katta. Shuning uchun ham jadidchilik va uyg'onish davri dastavval madaniyat ya'ni uning asosiy belgisi hisoblangan maorifda namoyon bo'ladi.

Jadidchilikning kelib chiqishiga keladigan bo'lsak, jadidchilik dastlab, XIX asrning 80- yillarida Qrimda Ismoil Gaspirinskiy rahbarligida vujudga kelgan. Jadidlar dastlab o'zlarini taraqqiyparvarlar keyinchalik esa jadidlar deb atashgan. O'sha davrning ilg'or kishilari birinchi navbatda ziyolilar o'zbek aholisining jahon taraqqiyotidan orqada qolayotganligini his etib, jamiyatni isloh qilish va o'zgarish zaruriyat ekanligini tushunib yetganlar.

Milliy uyg'onish birgina adabiyot doirasida qolgani yo'q, ijtimoiy turmushning barcha qatlamlarini qamrab oldi, hatto “bosmachilik” nomi bilan “g'alati mashhur “

bo'lib tarixga kirgan hodisaning ham mafkurasi milliy uyg'onishga, uning samarasi bo'lmish mustaqillik uchun kurashga kelib bog'lanadi. Milliy uyg'onish yuqorida aytganimizdek jadidchilik shaklida namoyon bo'ldi va u 20 - yillarning o'rtalarigacha davom etadi.

Jadidlar o'z faoliyat yo'lini uch narsa ya'ni, *Maorif, Matbuot, Madaniyat* sohasida olib borib bu sohalar orqali milliy uyg'onishga ya'ni millatning o'zligini anglashga va ko'maklashishdan iborat. Ulardan Ismoil Gaspirinskiy maktab maorifida, chinakam inqilob yasagan usuli jadid nomi bilan tarixga kirgan "usuli savtiya" ni yaratib turkiy xalqlar o'rtasida milliy uyg'onish – Renessans davrini boshlab berdi va jadidchilikka asos soldi. Ismoil Gaspirinskiy faoliyatida "Tarjimon" gazetasi asosiy o'rinni egallaydi. Xalqni birlikka chorlab, Chor Rossiyasi olib borayotgan siyosatga qarshi chiqar ekan Ismoil Gaspirinskiy o'z maqolasida: *"Millatning ikki asosi bor: til birligi, din birligi. Millatning o'zligini yo'qotish uchun shularning bittasini buzilishi kifoya"*¹

Davrning shiddatli oqimi izmida borgan Mahmudxo'ja Behbudiy haqida so'z ochar ekanmiz, Jadidning o'zbek dramaturgiyasining asoschisi ekanligini esga olishimiz darkor. Ma'rifat uchun birgina maktablar kifoya emasligini anglab, dunyo voqealari bilan tanishgan Mahmudxo'ja Behbudiyda extiyoj va zarurat tug'ilib, bu yondashuv uni teatr va matbuot sari boshlaydi. Padarkush – o'zbek dramachiligining hamma yakdil e'tirof etgan namunasi, shu tariqa maydonga keladi. Padarkush xulosasiga ko'ra jaholat va nodonlik ota va bolaning boshiga yetishi. Xirsga berilishning oldini olish uchun farzandlarni o'qitish haqida.

Behbudiy matbuot ishlari bilan shug'ullanib 1913- yilda "Oyna" jurnaliga asos soladi. Nashriyot ishlariga qiziqib, "Nashriyoti Behbudiya" nomli xususiy nashriyotni ochadi.

Behbudiy bilan bir davrda yashab ijod etgan Abdulla Avloniy o'z hovlisida "Shuhrat" gazetasini chiqara boshlaydi. "Jamiyati xayriya" fondini ochilib, bolalarning bepul o'qishini qisman ta'minlashga erishadi. Qisqa vaqt ichida esa Abdulla Avloniyning "Turon" jamiyati maydonga keladi. O'z qarashlarida xalq maorifini demokratik asosda qayta qurish maorifning yangi tizimini yaratish g'oyasini izhor etgan H.H.Niyoziy yoshlarni barkamol qilib yetishtirish aynan mana shu mafkuraga bog'likligini aytadi. Uning fikricha, maktab bolalarni ilimli, odobli qilib tarbiyalashi va hunarga o'rgatishi kerak. Maktabda dunyoviy fanlar o'qitilishi lozim. H. H. Niyoziy o'z marifatparvarlik va ijtimoiy faoliyatida yosh avlod

¹ "Noshir" Toshkent-2012 "Milliy uyg'onish pedagogikasi" 8-bet

tarbiyasiga alohida etibor berib, ularning ilm-fanni o'rganib, insonparvar, go'zal axloqli bo'lib kamol topishlari xususida bildirgan fikrlari o'z davrida qanchalik ahamiyat kasb etgan bo'lsa, hozirgi davrda ham shunchalik qimmatlidir. Umuman olganda jadidlarimiz o'sha davrdagi kamchiliklarni chuqur his etib, jon – jahdi bilan maorif yoyishga, xalqni bilimli qilishga harakat qilishadi. Rossiya imperiyasi tomonidan O'rta Osiyo xonliklarining zabt etilishi ushbu hududning tanazzulga yuz tutishi, jahon mamlakatlaridan orqadan qolishi, milliy qadriyatlarining toptalishiga olib keldi. Jadidlar xuddi shunday muammolarni bartaraf etish g'oyalarini ilgari surdi. Jadidlarning dastlabki faoliyati ma'rifatparvarlikdan boshlangan bo'lsa, keyinchalik milliy ozodlik harakatlarida g'oyaviy rahnamolari sifatida muhim o'rin tutadi. Siyosiy ma'noda ma'rifatparvarlik – xalqni ozodlikka olib chiqish va milliy davlatchilik, milliy uyg'onish g'oyalarni o'z ichiga oladi. Jadidlar ko'plab yoshlarni rivojlanishgan xorijiy davlatlarga, Germaniyaga o'qish uchun yuborish, u yerda tahsil olib, yurt, millat uchun xizmat qilish g'oyalarini ilgari surgan. Ularning say – harakatlari bilan mahalliy aholi tomonidan yoshlarning xorijda o'qib kelishiga ketadigan xarajatlar uchun mablag'lar yig'ildi.

Turkiston taraqqiyparvarlardan biri, Toshkentning Qoryog'di mahallasidan bo'lgan Asadullaxo'ja o'g'li Ubaydullaxo'ja Rossiyada huquqshunoslik sohasi bo'yicha ta'lim olib, birinchi oliy ma'lumotli o'zbek advokati bo'ldi.

Jadidlar sharq va g'arb madaniyati yutuqlarini egallashga intilganlar. Podsho yakka hukmronligi (absolyutizm)ga qarshi kurashdilar va siyosiy erkinlik va inson huquqlarini yoqlab chiqdilar.

Xulosa

Jadidchilik harakati va o'sha davrdagi uyg'onish bugungi kundagi yoshlarimiz chuqurroq va xolisona o'rganilishi lozim bo'lgan mavzudir. Xalqni uyg'otish va bilimli qilish tarafdori bo'lgan jadidlar ishlariga nafaqat Chor Rossiyasi hukumati balki, dinga qattiq ruju qo'ygan ulamolar, din peshvolari ham qarshi chiqishgan. Ularni dinsizlikda ayblagan, jadidlar dinni to'g'ri talqin qilgan. Zero, dinda ham – “Ilm olish har bir erkak va ayolning burchidir”, Bir kun ilm olish qirq kunlik toat - ibodatdan afzalroqdir” kabi hikmatli so'zlar bilan isbotlangan.

Xulosa qilib aytganda, o'sha davrdagi qiyin vaziyat va sharoitlarga qaramasdan, o'z jonlarini xatarga qo'yib, faoliyatlarini olib borgan, yurtimizni jahon mamlakatlari bilan tenglashtirishga harakat qilgan, maqsadlari yo'lida ko'plab yutuqlarga erishib, milliy uyg'onish davrini boshlab bergan jadidlar hozirgi kun yoshlariga o'rnak bo'lmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. "Noshir" Toshkent-2012 Ulug'bek Dolimov "Milliy uyg'onish pedagogikasi"7/10 betlar
2. Toshkent "Ma'naviyat " 2004 B.Qosimov, Sh. Yusupov, U.Dolimov, S. Rizayev, S.Ahmedov "Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti"221/368 betlar
3. Sharq "Nashriyot – Matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9 – sinfi uchun darslik.
4. myShared.ru sayti
5. "Sharq" Nashriyot-Matbaa Aksiyadorlik Kompaniyasi Bosh Tahririyati Toshkent-2004 Asqar Zunnunov "Pedagogika tarixi"